Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 67 (12457) | 1984 чылдың март 18, воскресенье | 1925 чылда үдезилеттингеп | Өртээ 3 көп.

Кыштаглаашкын — шалыпчы ажыл-иш

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООЗАР

Бо хүннерде көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда база бир чугула кампания — ниитиниң мадының кыштаглаашкыны чорүп турар болгай. Чөөн-Хемчик районда хой ажылдыг «Чараа-Бажы» совхозтуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң «1983-1984 чылдарның кыштаглаашкының организастыг чорудар дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң составында Совет Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл оюнга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштың улам калбартпышаан, бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турарлар.

Кыштаглаашкынга кайы хире белеткенгенинден, малчын бүргүзүнүң онаашкан ажыл-херээнге кызымак, шүтүлдүүнден, бедик сагыл-сана-чурумундан планныг даалгаларның, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези кол хамааржыр. Ындыг организастыг чоруктуң түннелинде совхоз оң бирги беш чылдың эрткен үш чылдарының күрүнеге мал продуктуларын садарының планнарын чедишкиннииг күүсеткен. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында пландан ажыр 856 центнер сүттү, 193 центнер эттти, 30 центнер дүктү саткан.

Эрткен чылын совхоз 100 төрүүр малга онаштыр 76 хураганны, 75 кулунну камгалап алган. Совхозта үш хойжу бригадалардан Хорум-Даг салбырының Ак-Хаяда хойжу бригадазының коллективи (бригадири О. С. Ондар) үш чыл улаштыр бедик көргүзүглерни чедип алгаш, республикада болгаш районда хойжу бригадалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген. Эрткен чылын бо бригада 100 хойга онаштыр 95 хураганны, бир хойдан-на 2,1 кг дүктү кыргып алган, мал чеминге боттарының күжү-биле хүлээлгезинден ажыда 86 тонна сигенни белеткээн.

Совхозтуң дирекциязы, партия организациязы, салбырлар удуртулгазы болгаш мал ажылының тускай эртемниглери малчыннарның чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни улгаттырган. Борта каш чижектен ап көрээли. Хорум-Даг салбырында Дөн-Терек сүт-бараан фермазында 200 баш инек кирер чаа кажааны, ол-ла фермада 2 аал чурттаар бажыңы, Шык-Бажы сүт-бараан фермазында бызаа кажаазын, Чыргакы салбырында хой кажаазын тудуп, ажыглалга киирген. Сүт-бараан фермалары болгаш Дагыр-Шемни, Улуг-Хову хойжу бригадаларының элээн хөй кыштаглары электри чырыткызыбиле хандыртынган. Ак-Хая, Дагыр-Шемни хойжу бригадазында «кызыл өглерни» тургускан.

Совхозтуң удуртулгазы мал ажылдыг кижилериниң материалдыг сонуургалын көдүрер дугайында тодаргай, боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Борта хамаарыштыр мындыг чижекти көрээлиҗер. Хөй чылдарда мал ажылынга ажылдааны дээш чүгле бистиң Хорум-Даг салбырындан 33 кижиге ниити түүү 4900 рубльди, а пландан ажыр продукция алганы дээш 700 хире рубльди совхоз төлеп берген.

Бо эртип турар кыш мал кыштаглаашкынынга ындыгла улуг бергедээшкинни болдурбаан: хар чуга болгаш хат чок болган, соок үр болбаан. Совхозтуң кайы-даа салбырларында мал чеми амдаа четчири-биле бар. Совхозта ниитизи-биле 11310 баш төрүүр хоюнуң бөгүнге чедир 8547-зи оолдапкан, хураганнар хорамча чокка доругуп турар. Хойжулар К. К. Лама-Сюрюннүң, К. Э. Хокпалдайның, М. Х. Өлзей-ооллуң, Д. С. Кинин-ооллуң, С. Б. Доржунуң О. Д. Делгер-ооллуң, М. О. Ондагайның коданнарында хөй хой төрээн, хураганнары менди доругуп турар. Чаш хураганнарга шиви будуу, терек шаңдазы, сиген даяганы болгаш суланы берип турар.

Чаш малдың төлүн менди доруктурарынга сакманчылар база кызымак ажылдаан. Чыл бүрүде хөй хураганнарны өстүрүп, ак сеткилдиг ажылдап турар сакманчыларга М. Маспаадай, М. Яна, М. Чудур, М. Салбак, О. Чудур болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Бистиң совхоз бо чылын 100 баш төрүүр малдан 85 хураганны, 75 бызааны камгалап алыр болгаш күрүнеге 455 тонна эттти, 580 тонна сүттү, 23 тонна дүктү садар хүлээлгелиг. Ону күүседири шүдүргү, организастыг күш-ажыл, быжыг сагылгачурум, кижи бүрүзүнүң онаашкан ажыл-херээнге кызымаккай, бир демнинг болурундан хамаажыр.

Чамдык кылдынган ажылдар бар-даа болза, ажылга шаптыктап турар четпестерни адаавайн барып болбас. Амгы үеде иегелде улам бедип, кижи бүрүзүнүң ботхарыысалгазын каш дакпыр бедиткен турда, чамдык тускай эртемниглерниң талазындан чогаадыкчы чаа үүлдер чок, ким-бир кижиниң айтыышкынын манаар, олутпай чоруктар бар болуп турары үениң негелдезинге канчап-даа дүүшпес. Ол ышкаш чамдык малчынарның талазындан хөлүн эртир азырадыкчы хөөннер бар. Ак-Хая хойжу бригадазының малчыннарынга болгаш Дөн-Терек сүт-бараан фермазында зооветеринарлыг өөредилге доктаамал эртпейн турар. Ак-Хаяның хойжу коданнарынга чоокку чылдарда электрини киирери чугула.

Совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ниң февраль (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң Москваның Куйбышев районунуң сонгукчулары-биле ужуражыышкынга чугаазында айыттынган чүүлдерни амыдыралга боттандырар дээш, мал кыштаглаашкынын улам организастыг чорудар болгаш доозар дээрзинге бүзүрел бар.

О. КАРА-ООЛ,
Хорум-Даг салбырының эргелекчизи.

АЛМА-АТАГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Кур черлериниң маадырлыг үе-чадазы партияның болгаш улустуң тургузукчу күш-ажылының төөгүзүнүң чайыннанчак арыннарының бирээзи, СЭКП-ниң ленинчи аграр политиказының амыдыралга боттанышкынының, ажыл-агыйны чорударының социалистиг системазының артык күштүүнүң бүзүрелдиг херечизи боон турар. Кыска хуусаада 42 миллион гектар кур болгаш курукка черлерни ажыглалга киирген чорук чурттуң хөй-хөй районнарының экономиказын болгаш культуразын чаартkан: мурнунда куруг чыткан чөлдерге хоорайлар болгаш чаагайжыды түттунган суурлар өскен, совхозтар тургустунган, заводтарны болгаш фабрикаларны туткан, эртем төптерин организастаан.

Бо хүннерде кур черлерни массалыг-биле ажыглалга киирип, шиңгээдип эгелээминден бээр үжен чыл болганын демдеглеп турар. СЭКП Төп Комитеди курчержилерге ол алдарлыг байырлал-биле хөлбаштыр байыр чедирген.

Март 17-де Алма-Атага болган байырлыг хуралды кур болгаш курукка черлерни шиңгээдип эгелээнинден бээр 30 чылынга тураскаатkан.

СЭКП ТК-ның Политбюро бежигүүү, Казахстанның компартиязының ТК-зының бирги секретары Д. А. Кунаев аңаа илеткел кылган.

* * *

Кур черлерни шиңгээдип эгелээнинден бээр 30 чылынга тураскаатkан байырлыг хуралдар ол ышкаш Барнаулга, Оренбургка болгаш өске-даа хоорайларга база болгудаан.

(Алма-Атага байырлыг хуралдың дугайында отчеттуг солуннүү дараазында номеринге парлаар).

УЛУСТУҢ ЧҮРЕКТЕРИНГЕ МӨҢГЕДЕ АРТАР

Ю. В. Андроповтуң бүгү амыдыралы партияның болгаш улустуң эрге-ажыктарынга, Ленинниң улуг херээнге кызыгаар чок бараан болурунуң үлегер-чижээ болур, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Юрий Владимирович Андроповтуң турасkаалын мөңгежидер дутайында доктаалын бүгү совет кижилер сеткил ханыышкынбиле үүлдүгүнүп, уткупхүлээп алган. Партияның болгаш күрүнениң шылгарыңгай ажылдакчызы, дайбың болгаш коммунизм төөгү чайгылыш чок демиселчиниң амыдыралы-биле холбашкан аңгы-аңгы хоорайларга болгаш суурларга митингилер, хуралдар болгулаан. Оларның киржикчилери совет улус Ю. В. Андроповтуң дугайында турасkаалды чүректеринге кезээмөңгеде кадагалаар дугайында чугаалап, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс үн-биле деткип турарының дугайын медеглээннер.

Рыбинск хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң болгаш хөй-ниитизиниң хуралынга партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну А. Сенин мынча дээн:

— Алдарлыг ленинчи, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгарыңгай ажылдакчызы Юрий Владимирович Андроповтуң адын Рыбинскиге тыпсыр дугайында доктаалды бистиң хоорайның чүрттакчылары улуг чоргаарланыышкын, сеткил ханыышкыны-биле уткуп-хүлээп алган. Мен өске эштер-биле кады ажыл аайы-биле Юрий Владимировичиниң чоок билир салымныг болганымга өөрүүр мен. Ол Володарский аттыг судовеpфиге комсомолчуларның баштыңы турган, бистиң ажылчын коллектививис оны Ярославль область Совединиң депутадының кандидадынга депшидип турган. Ол, кала-даа ажылдап турган, ажыл-ишчи, инициативалыг, принципиалдыы-биле кижилерни хаара тудуп, мобилизастаар аргалыг турган.

Андроповск кылдыр чаарты адаан район төвү Курсавскиге ниити районнуң массалыг митингизи болган.

— Ю. В. Андроповтуң ачы-хавыязы ёзулуг төөгүлүг. Ол бүгү амыдыралын Төрээн чуртка, ооң экономиказын чечектелдирерингe, совет кижилериң чаагай чоруун улам экижидерингe, тайбың дээш демиселге, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглаарынга берген — деп. Ставрополь крайның Киров аттыг колхозунуң механизатору В. Овсянников чугаалаан.

— Бистиң районну Андроповск кылдыр чаартып адаынга күш-ажылчы чедишкиниериивис-биле харылаар бис.

Ю. В. Андроповтуң адын тывыскан коллективтер — «Ростсельмаш» заводка, Орук харылзаа министерствозунуң № 108 ортумак школазынга. Кызыл туктуг Соңгу-Барыын кызыгаар округунуң кызыгаар отрядынга болгаш өске-даа черлерге митингилер база болгулаан.

(СЭТА).

ССРЭ — ИНДИЯ: ЭКИПАЖТАР БЕЛЕН

Л. И. БРЕЖНЕВ АТТЫГ ЗВЕЗДНЫЙ ХООРАЙЖЫГАШ. (СЭТА-ның корр.) Звёздный хоорайжыгашка 1982 чылдың сентябрь 20-де келген индий ужудукчулар Р. Шарма болгаш Р. Мальхотра космоска ужудуушунга белеткелди доозупкаанар. Космонавтар белеткээр төп черниң класстарынга болгаш тренажёрларынга 18 айның иштинде кызымаккай өөредилгени болгаш чиик эвес ажылды олар эрткен.

Космоска совет-индий кады ужудуушкунга киржир ужурлуг ол ийи ужудукчу экипажтар кежигүннери ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары Ю. Малышев болгаш Г. Стрекалов, А. Березовой болгаш Г. Гречко олар-биле кады март 15-те совет болгаш индий журналистер-биле ужурашкаш, белеткел үезиниң доозулганының дугайын чугаалап, ам болур ужудуушкунуң дугайында боттарының бодалдарын илереткеннер.

Совет космонавтылар белеткелиниң удуртукчузу, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы В. Шаталов ол ийи экипажтың белеткел үезин чедишкиннiг эрттиргенин, ССРЭ-ниң болгаш Индияның эртемденнериниң экспедициязына белеткээни улуг программазың күүседиринге чер кырынга эки белеткенгенин дыңнаткан.

Таңды районда Дуржулга станциязында МТМ-де бүдүрүлгениң хоочуннары, мурнакчылары хөй. Оларның бирээзи — Александр Сергеевич Портнягин.

Машина-трактор мастерскаязында ажыл-иш бөгүн хайныышкынныг, часка белеткелди, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин апрель 1-де бүрүн доозарын мында планнаан. Ол хүлээлгезин күүседиптеринге коллективтиң бүзүредлиг. Сөглээн сөс быжыг. Маңаа ылаңгыя бүдүрүлгениң хоочуннарының үлүг-хүүзү улуг. Олар аныяк эш-өөрү-биле эгин кожа чаңгыс үүле-херекти бүдүрүп турарлар.

А. С. Портнягин бо бүдүрүлгеге 1956 чылда ажылдап кирген. Оон бээр-ле мында токарьлавышаан, ооң аргадуржулгазы байлак. Сүме айтырар дээн аныяктар аңаа бо-ла келир, а Александр Сергеевич оларга билдинмээн чүүлдү күзелдин-биле кончуг чедингир тайылбырлаар бээр. Мергежилиниң чажыттарын аныяк-өскенге сагыш-сеткилиниң ханызындан дамчыдып чоруур Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи хоочунну кады ажылдап турар эштери хүндүлээр.

ЧУРУКТА: токарь А. С. Портнягин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Бригадирге сөс

БИСТЕРДЕН НЕГЕЛДЕ УЛУГ

«Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың эрткен үш чылында тудугга капитал салыышкынының ажыктыын бедидер, фонд эгидилгезин экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. 12 миллион 100 муң рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алган. 1568 уруг өөренир школа комплекизин, Советтер бажыңын, 45159 дөрбелчин метр шөлдүг он хире хөй каът чуртталга бажыңнарын болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга киирген. Бистиң бригадаңың кежигүннери аңаа боттарының үлүүн киирген. Эрткен үш чылда школа комплекизин, 45 өг-бүле чурттаар ийи бажыңны болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга киирген.

Эргелелдиң тудугжулары чамдык ажылдарны эрткен үш чылда кылза-даа 1983 чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсетпээн. «Мөңгүлек» гостиницазының амыдырал корпузун, Магистральная микрорайонда 80 өг-бүле чурттаар бажыңны, № 2 школаның алгыдыышкын тудугларын ажыглалга киирбээн. Бо тудуглар чогум чүүң чылдагааны-биле эрткен чылын дужаатынмааныл? 80 өг-бүле чурттаар бажыңның чер ажылдары, иштики болгаш даштыкы — коммуникациязының шугумнарының тудуглары оожум темпилиг чоруп келген. № 3 тускай, № 14 механизация эргелелдериниң удуртукчулары ону дүргедириниң улуу графикти үзүп турган. Шак ындыг чылыш чок чоруктуң уламындан № 7, 5 чуртталга бажыңнарының дужаар хуусаазы узаан. «Мөңгүлек» гостиницазының амыдырал корпузу «кыраан» объектилерниң бирээзи. Ону ажыглалга киирерингe белеткей бээрге, чедир болгаш чаарты кылыр чүүлдер хөй болганындан саадаан.

№ 2 школаның алгыдыышкын тудугларының хемчээли бинче эвес, үш-үш каът ийи корпусту туткан. Бирээзинге интернат, өскезинге спорт зал болгаш өске-даа эргежок чугула өрээлдер турар. Бо тудугну айыткан хуусаазында тудуп эгелевээн, чер ажылдары кылыры, таваан салыры озалдаан. Кол тудуг ажылдарын эрткен чылдың сентябрь айда кылып кирдивис, ол болза беш ай озалдаан, ону чоокта чаа доостувус. Ооң өске иштики ажылдарын кылып турар. Алгыдыышкын тудуунуң темпизин дүргедириниң аргалары биске турган, ону чедир ажыглаваан бис. Кран үредир чорук январьда кончуг хөй болган, ооң уламындан 6200 рубльдиң тудугмонтаж ажылдары чедир кылдынмаан.

Кран башкарар мергежилдиг кижилер эвээш, ооң техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде чорутпас болуп турар. Кран башкарыкчыларының мергежилин бедидер, өөредир, ажылга быжыглаар хемчеглерни «Тыва тудуг» трест, механизация эргелели албайн келген. Ындыг чоруктуң уржуундан ында четпестер үнүп турар. Кижи бодап көөрге, кран башкарыкчыларын тудугжу бригадаларга быжыглаары, оларның материалдыг сонуургалын бедидери чугула. Ынчан эки ажылдап болурунуң аргалары бар.

№ 2 школаның алгыдыышкын тудуунга тургускан суургалыг кранны ам бистиң ажылдап турарывыс Мурнуу-Магистральная кудумчузунда 160 өг-бүле чурттаар бажыңга көжүрүп тургузарын январь айның эгезинде-ле шиитпирлээн, ынчалза-даа мынчага чедир тургуспаан.

«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи В. А. Туголуков бригаданың ажылдаар черинге кранны тургузарын дүргедириң аазаан, ынчалза-даа сөзүнге ээ болуп шыдаваан. Механизация эргелелиниң баазазынга чыткан кранны ооң айтыышкыны-биле өске тудуг объектизинде тургускан. Бистиң бригада ам ийи неделя ажыг аар-саар ажылдар кылып, кран чоктуң уламындан тудуг-монтаж ажылдарын кылбайн тур бис.

Бо четпестер «Тыва тудуг» трестиң болгаш «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртукчулары В. А. Туголуковтуң, П. М. Медведевтиң, П. И. Чербаковтуң, В. А. Козловтуң, механизация эргелелиниң даргаларының ажыл-ижинге ээ-харыысалга чогунуң уржуундан болуп турар. Бистиң бригаданың кежигүннери кранны дораан тургузуп бээрин негеп турар.

Бистиң бригада күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидип турган, планга немей 2,8 муң рубльдиң ажылын кылырын, элээн каш тонна цементинни, металлды камнап алырын хүлээнген. Бо хире бедиткен хүлээлгени алган улустан негелде улуг, ону күүседири бистиң хамааты хүлээлгевис болурун кончуг эки билир бис.

Ч. ДОҢГАК,
СЭКП Кызыл хооркомунуң бюро кежигүнү, «Кызыл тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригаданың бригадири.

КВАРТАЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталда күрүнеге сүт садар планын хуусаа бетинде күүседипкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Алдынкыс Саная-Байыровна Монгуш, Дүктүг Дөнен-ооловна Ондар болгаш оон-даа өске саанчылар кызымак ажылданнар.

Москваның күш-ажылчы алдарлыг коллективтериниң В. И. Ленинниң төрүттүгениниң бээр 114 чыл оюнга тураскаадып, апрель 21-де коммунистиг субботник эртирер дугайында патриотчу эгелээшкинин изиг-биле деткип, аңаа белеткел ажылдарын баш удур чорутпушаан, дөргүнчүлер Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур республикада сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, квартал төнчүзүнге чедир шынарлыг 40 томна эки сүттү планга немей күрүнеге дужаар деп хүлээнгеш, шалыпкын ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

СЕПТЕЛГЕ ДООСТУП ТУРАР

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң инженертехниктиг ажылдакчылары болгаш механизаторлары он бирги беш чылдың дөрткү чылының часкы хову ажылдарынга шудургу белеткеннип, техника септелгезиниң темпизин чыл эгезинден тура ышапкынчыткаш, бо хүннерде ону доозуп турар.

Ажыл-агыйда илчирбелиг 8 болгаш дугуйлуг 15 трактор часкы хову ажылдарынга белениинiң шугумунда чыскаатынган. Кызыл районда «Тиилелге» совхозка саваң белеткелиниге турган тракторларының долу септелгезин бо хүннерде чорудуп турар. «Т-25» маркалыг дугуйлуг ийи тракторларның моторларын Шагаан-Арыгның Сельхозтехника каттыжыышкынынга дужааган. Оларның септелгези ам дооступ турар. Оон өске дугуйлуг тракторларның септелгезин Кызыл-Мажалыктың Сельхозтехника каттыжыышкынынга кылган. «Т-150» деп 3 трактор база белеп. Тракторлар септелгезинге Олег Куулар, Байлаң-оол Куулар болгаш дуржулгалыг слесарьлар Маадыр-оол биле Хензиг Куулар-лар кызымаккай ажылдаан.

Көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарының септелгези база-ла дооступ турар. 26 селялканың 23-үү белен. Янзы-бүрү 21 культиваторларның септелгези доозулган. Оон арткан кожуг машиналарның артык кезектери тывылбайн турар. Ол кезектерни экке салыптарга, олар база-ла белен болур. Ындыг кезектерни Чадаананың Сельхозтехника каттыжыышкынының сайгарылга базазы хандырар ужурлуг. Кожуг машиналарының септелгезин МТМ эргелекчизи Борбак-оол Калзаңга удурткан септекчилер звенозу чогуур үезинде шынарлыг чоруткан.

Андазыннар биле илиирлер септелгезин база шынарлыг кылган. 8 андазынны болгаш 60 хире илиирни бүрүн септеп дооскан. Оларның септелгезинге Орус-оол Монгуш, Владимир Ондар болгаш Валерий Монгуш олар эң эки киришкен.

Ынчангаш болшевикчилер бо чылдың часкы хову ажылдарын эки белеткелдиг уткуур дээрзинге бүзүрел бар.

А. МОНГУШ.

БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ...

Техника септелгезинге — темп болгаш шынар

Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы, партия болгаш ажылчын комитеттери бо хүннерде совхозтуң бүгү салбырларында часкы сезоннуг ажылдарга белеткелдерни шапкынчыдар сорулга-биле часкы тарылгага белеткел ажылдарынга удуртулганы күштелдирип, ооң канчаар чоруп турарының дугайында хуралдарны эртирип турар. Ук хуралдарга удуртукчуларның илеткелдерии дыннап, белеткел ажылдарында чедер, четпестерни сайгарбышаан, дарый эдери-биле боттуг хемчеглерни ап, күүселдезин хынап турар. Чоокта чаа болуп эрткен совхоз төвүнде партия эге организациязының хуралынга ында коммунистериң часка белеткел ажылдарынга киржилгезин чугаалажып, машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Билчиң-оол Самдың-оолович Монгуштуң илеткелин дыңнаан. Бистиң совхозта бо хүнде янзы-бүрү маркаларның 43 трактору бар. Олардан ДТ-75 тракторларның 14-үн, «Беларусь» тракторларның 9-ун план ёзугаар септеп дооскан болгаш артkан тракторларга техниктиг ажаалдаларны кылып чоруткан. Көдээ ажыл-агый машиналарындан 17 андазынны, 8 селялканы болгаш соолгу үндүрүлгениң илиирлерин 16-ны септеп дооскан, коңгуг-дериглерни бо хүннерде совхозтуң дарганары белеткеп турар.

Ам арткан септезе чогуур техниканы бо он хонуктарда септеп доозарын шиитпирлээн болгаш комбайннар септелгезин апрель 15-те доозар деп сорулганы салган. Часка белеткелдер ажылдарының чоруп турарының талазы-биле ону харыылап турар удуртукчуларның информацияларын совхозтуң техниктиг төвүлелинге, парткомга болгаш Сүт-Хөл көдээ Совединиң хуралынга база дыңнап чугаалашкан. Совхозтуң төп салбырында база Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга, Ишкин салбырында буга уннарында дошту каскаш, сай-даш-биле ноондактарны салып, ам чылыг-биле кады эрип бадар баштайгы чайынды сугбиле тараа, сиген шөлдерин суггарар ажылдарның белеткелдери чоруп турар. Ол ажылдар-биле чергелештир часкы хову ажылдарынга ажылдаар ажылчыннарның өөредилгезин чорудуп турар.

Трактористериң өөредилге курузу, суггатчыларның семинары эрткилээн. Ону амдаа уламчылап, тарылга мурнуңун слёдун эрттиреринн планнаан. Часкы тарылгага белеткел ажылдары мурнуку чылдардан бедик көдүрлүүшкүнүг чоруп турарын хуралга демдеглээн болгаш ам-даа чедир кылыр ажылдарны түүнээн. Мурнакчыларны тодарадып, оларга шаңналдарны тыпсырын шиитпирлээн. Ылаңгыя кышкы үеде техника септелгезинге эки киржип, ДТ-75 марканың 6, МТЗ-52 марканың 4 тракторларның септелгезинге киришкен Кара-оол Бидир-оолович Сат районнуң септекчилериниң аразынга чарыштың чемпиону болган. Ооң эштери, хоочун трактористер В. Монгуш, Д. Ондар олар септекчилер аразынга чарлаттынган социалистиг чарыштың 7 хонуктарының түүнелдери-биле тиилекчилер болуп, шаңнал, мактадарны ап турардар. Ол ышкаш машина-тракторлар мастерскаязында дузалал цехтериниң слесарьлары — дарганнар Т-К. Сат, М. Күжүгет. токарь Э. Күжүгет олар септекчилериң чагыгларын өй-шаанда кылып берип, хүн үлүүн 100—130 хуу чедирип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар. Механиктерден МТМ эргелекчизи Б. Монгуш, К. Ондар, Ч. Эрелчин олар кызымак ажылдап, септекчилерни чогуур артык кезектер-биле өй-шаанда хандырып турарлар.

Бо чылын эрткен чылгы мурнакчы арга-дуржулганы улам нептередип, совхоз бот-орулга-чарылгалыг звеноларны тургузарын шиитпирлээн. Совхозка ол талазы-биле эгелекчи болган Папай-оол Алдын-Херелович Кууларга удурткан звено эрткен чылын 160 гектар шөлүүнүң гектар бүрүзүнден 16 центнер тараа дүжүдүн ап, бедик бүдүрүкчүлүг даалдаарының дугуржулгазын кылган.

П. Кууларның бот-орулга-чарылгалыг звенозу 1984 чылда 185 гектар тараа шөлүнүң гектар бүрүзүнден 16,5 центер дүжүттү алыр болгаш тарылга шөлүн ооидаа калбартырын хүлээнген. А. Көк-Чыраада Александр Ондарның удурткан звенозу 256 гектар черге хөй чылдыг мал чеми сигенни тараап, ооң 1 гектарындан-на 26 центнер дүжүттү алырын хүлээнген. Бистиң черниң бойдус-байдалы-биле алырга, механизаторларның бо хүлээлгелериниң күүселдези ындыг-ла дамыр эвес черни дескилээр, аштап, арыгларар, бугалар уннарын аштаар, черге хумасалыг, камныг болур деп ыяап ажылдар-ла хөй. Ынчангаш звенолар, бригадалар нежигүннери бир демниг, чаңгыс кижи дег ажылдаары, машина-техниказынга ээ-харыысалгалыг, камныг болуру чугула.

Болуп эрткилээн хуралдарга эртkен чылдың кошкак кылдынган ажылдарын шугумчүлекчи ёзу-биле көрүп, чаа арга-дуржулгаларны ажыл-амыдыралга ажыглап, улам шудургу ажылдаарын илеткел кылганнар болгаш санал бергеннер чугаалап турганнар.

ССРЭ-те Тываның каттыышкынындан бээр 40 чыл болуур оюнга уткуштур бедик күш-ажылчы чедишкиннерин чедип алыр деп сүтхедчүлер ам улам күжөөнишкинниг ажылдап турарлар.

Т. БИЧЕ-ООЛ.

Бөгүн — Чурттагга-коммунал ажыл-агыйының болгаш чоннуң амыдырал хандырылга ажылдакчыларының хүнү

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР

Республиканың чоннуң амыдырал хандырылга албаының ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын чаңчыл ёзугаар күш-ажылчы эки көргүзүглерлиг уткуп турар.

Оң бирги беш чылдың дөртку чылы — бистиң республикавыстың ажыл-амыдыралында онзагай чыл. Совет Эвилелиниң хөй национальдыг өг-бүлезинге Тываның каттышканынган бээр 40 чылының ою. Ынчангаш бүдүрүлге, күш-ажылчы коллектив бүрүзү ол байырлалды бедик көргүзүглерлиг уткуур дээш «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турарлар. Амыдырал хандырылга ажылдакчылары база бөгүнгү ажылынга ол кыйгырыгны удуртулга болдурган.

Совет кижиниң чаагай чоруу дээш, оң күш-ажылы, амыдырал-чурттагга байдалы дээш сагыш салыры — партияның чугула соругазы. Партияның экономиктиг болгаш социал стратегиязының боттанышкынының база бир херечизи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам хөгжүдүрииң болгаш экижериниң дугайында» доктаалы болган. Амыдырал хандырылга албаының чугула ажыл-агыйының системазынга ужур-дузазын ында база катап айыткан. Чурттуң Аып-чем программазын амыдыралга боттандырар херекке ылаштыр көдээде амыдырал хандырылга ажылдакчыларының үлүү улуг.

Чонга ачы-дуза чедирери чүгле экономиктиг сорулга эвес, харын социал-политиктиг айтырыг. Республиканың амыдырал хандырылга албаының ажылдакчылары оларның мурнунга партияның салып турар сорулгаларын боттандырбышаан, көдээ чонга ачы-дуза чедирилгезин калбартып турар. Олар республиканың ажылчы чонунга бо хүннерде 500 ажыг хевирниң амыдырал хандырылгазының янзы-бүрү ачы-дузазын чедирип турар.

Көдээ черлерде чонга ачы-дуза чедирилгезин амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң комплекстиг үлгээн алышкын пунктуларын дамчыштыр тургускан. Ол пунктулар барык шупту совхоз төптеринде бар. Оларны дамчыштыр 700 муң рубльдиң ачы-дузазын чонга чедирип турар. Хүлээп алышкын пунктуларын дамчыштыр ажылагыйларның ишчилери хепти химиктиг арга-биле аштадып, идик-хепти даарадып, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септедип алыр аргалыг.

Адырның материал-техниктиг базазы чыл келген тудум быжыгып орар. Бүдүрүлгелерде 82 чаа дериг-херекселдерни тургускан. Ол кижилерниң ажылынга таарымчалыг байдалды тургускан болгаш бүдүрген продукциялың шынарын бедидеринге үлээн идиглиг болганы чугаажок. Эрткен чылдың планның сорулгаларының хуусаадан эрте күүсеттингенинге оон биче эвес үлүг кирген. Материал-техниктиг база улам быжыгар. Бо чылын адырның кол фондуларын 390 муң рубльге өстүрүп, 400 муң рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алыр.

Байырлал хүнүнде бүдүрүлгениң, күш-ажылдың мурнакчыларының аттарын чоргаарал-биле адаары — чаагай чаңчыл. Республиканың амыдырал хандырылга албаының ажылдакчыларының аразында ажылынга сагыш-сеткилинден бергинген, чаңгыс чер чурттугларының чүгүлдергүнүн хүлээп алгаш, бо талазы-биле бедиткен хүлээлгени база алган

САГЫЛГА-ЧУРУМ—ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Дүүн Кызылга Политиктиг чыдыышкын бажыңында республиканың «Билиг» нийтилелиниң пленуму болуп эрткен. Ол пленумга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалының негелделеринге дүүштүр республиканың «Билиг» нийтилелиниң организацияларының күш-ажылчы сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган совет хоойлу-дүрүмүнүң биличиглерин пропагандалаарын күштелдиреринiң дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр илеткелди эрге-хоойлу биличиглерин чон ортузуизунга пропагандалаар талазы-биле эртем-методиктиг чөвүлелдиң даргазы Б. К. Свердюков (Юстиция министерствозунуң улуг консультантызы) кылган. Илеткел талазы-биле автоорук техникумунуң «Билиг» нийтилелиниң эге организациязының даргазы Г. И. Федосова, профобл-чөвүлелдиң секретары С. Д. Кыров, Сүт-Хөл районнуң «Билиг» нийтилел организациязының харыысалгалыг секретары О. И. Кац-оол, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң «Билиг» нийтилелиниң эге организациязының даргазы П. О. Хертек, республика прокуратуразының «Билиг» нийтилелиниң эге организациязының даргазы С. К. Товарищтай санал берген.

Эрткен 1983 чыл болгаш бо чылдың эртип турар үезин совет чонунуң тайбың дээш, чурттуң айыыл чок чоруун хандырары дээш чогаадыкчы күш-ажылының онзагай үези, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн улам ыңай күштелдиреринiң, ажылчы чонунуң материалдыг болгаш угаан-бодал өзүлдезин хандырарынче угланган айтырыгларны шиитпирлээриниң чаңгыс эптиг болгаш организакчы үези болган.

«Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырбышаан, республиканың «Билиг» нийтилели чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Эрткен чылын республикага нийтизи-биле ол темага 1500 хире лекция номчуттунган. «Билиг» нийтилелиниң лекторлары ажылчы чонга ССРЭ Конституциязының кол-кол нормачижектерин база ол ышкаш күш-ажылчы, ажыл-агый, чеземче хоойлу болгаш совет хоойлу-дүрүмүнүң өскедаа адырларының биличиглерин чон ортузуига тайылбырлап, хамаатыларның социалистиг өнчү-хөреңгини самчыгдааны, күш-ажылчы керээни күүседип турган будурүлге черлериңе болгаш организацияларга чедирген когаралы дээш харыысалга дугайында лекцияларны номчуп турар. Ол айтырыгларны пропагандаларының херээнге юристер, экономистер, медицина ажылдакчылары, будурүлгениң, тудугнуң, совхозтарның удуртукчулары, партия, совет ажылдакчылар хамаарыштыр ханы анализтер, чурум үрээшкин бүрүзүнүң чылдагаанын илеретккен фактылар аввээш, будурүлгелерге болгаш хөй-нийти-даа черлериңе хоойлудүрүм хажыттан кижилерни долгандыр шыдажыр арга чок байдал тургустунмайн хөйнүң хөөнүн оларга удур тургуспайн турар.

Районнарда «Билиг» нийтилелиниң организациялары лекторнуң сөзүг калбак масса чонга тарап турарын ам-даа чедип албаан. Лекциялар колдуунда район төптериниң будүрүлгелеринге, албан черлеринге, организацияларынга, эки-ле дээрге совхозтар төптеринге эртип турар. Эртемниң янзы-бүрү адырларына лекция пропагандазын доктаамал чорудар ужурлуг ыракузак фермаларга, малчын коданнарга, тудуг участоктарынга, хову-турлагларга лекторлар кончуг аввээш чедип турар. Республиканың продукция будүреринiң технологиязын үрээр, будүрүп турар продукцияның шынары чавыс, күш-ажылдың будүрүкчүлүү куду болуп турар таварылгалар турбуже, мурнакчыларның болгаш чаартыкчыларның дружылгазын, күш-ажылдың бригада керээзи-биле ажылдаар аргазын, ажылчы чонну күш-ажылды эргелеп башкарарынга киириштирерин четпес нептередип турар.

Республиканың «Билиг» нийтилелиниң лекторлары моон соңгаар амыдыралдың совет хевирин калбаа-биле пропагандалап, ажылчы чонуң амыдыралында чаа шынарларны көргүзүп, кижи бүрүзүнүң даарта хүнге бүзүрелин, хереглелдиң болгаш күш-ажылдың бедик культуразын чедип алырынга бар аргаларны ажыглап ажылдаары чугула.

СЭКП ТК-ның февраль (1984 ч.) Пленумунуң материалдарында, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң Москваның Куйбышев районунуң соңгукчуларының мурнунга чугаазында партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга хажык чок боттандырарының тодаргай программазы бердинген. Аңаа үндезилээш, күш-ажылчы коллективтерге, чурттакчы чонуң бүгү бөлүктеринге, ыракузакта чурттакчылыг черлерге лекция пропагандазының янзы-бүрү хевирлериниң калбак тайылбыр ажылын чорудары чугула.

Партия болгаш чазактың чугула документилеринге хамаарыштыр лекция пропагандазын чорудуп турарыныкта четпестер болгаш шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа эвээш эвес бар деп чүвени миннип демделээри чугула. Бо айтырыгларга номчуп турар лекцияларның темазы ам-даа кызыы, методиктиг деннели чавыс, мөзүг-шынар, идей-политиктиг, эстетиктиг кижизидилге темаларынга аажок эвээш лекциялар номчуттунуп турар. Чоруп турар лекцияларда тодаргай коллективтер, участоктар, цехтер, бригадаларга удуртукчуларының саналдарынга үндезилээш, ол ышкаш март он дөртте оларның ийи болгаш хөй талалыг ужуражыышкыннар үезинде илереткен идеяларны барымдаалап тургаш, белеткээн боол турар.

РЕФОРМАНЫ ЧУГААЛАШКАН

ЛОЗАННА. (СЭТА). Ливанга национал эптежишкин талазы-биле ында боол турар конференцияның киржикчилери чурттка социалистиг реформаларны кылырынга холбашкан кады кылган документини чугаалажып көрүп эгелээн. Ол төлевиилелди конференцияда киржип турар бүгү политиктиг болгаш шажын-чүдүлге күштериниң удуртукчуларының саналдарынга үндезилээш, ол ышкаш март он дөртте оларның ийи болгаш хөй талалыг ужуражыышкыннар үезинде илереткен идеяларны барымдаалап тургаш, белеткээн боол турар.

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак кол шериг командылалының ында парлаан дыңнадыында чугаалааны-биле алырга, Басрадан чөөн талаже районга иран шериглерниң шаап халдаашкынын ирак шериглер ойтур шапкан. Март он дөрттен он бешче дүненiң дургузунда болгулаан кадыг-дошкун тулчуушкуннарның түңнелинде фронтунуң ол участогунга иран шериглер 1700 кижизин өлүртүп когараан. 4 танкыны, 6 куяктыг транспортёрларны, өске-даа дайынчы техниканы узуткаан.

Иран үгер-боолар Басра болгаш Мандали хоорайларны боолаарын үргүлчүлеп турар. Чон ортузунда өлгеннер бар, дыка хөй хамааты тудуглар үрелген.

Иракның үгер-боолары Абадан хоорайны боолааш, материалдыг когаралга таварыштырган.

АНГОЛАГА БОЛГАШ ГАНАГА УДУР СҮЛЧЭЭЛЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). АКШ-тың ТРЭ-зи Гана Республикага удур чаа сүлчээни белеткеп эгелээн. Америк «Африка рипорт» журналдың дыңнатканы-биле алырга, «Гананы хостаарының каттышкан фронтузу» дээр сүлчээни бөлүк Нью-Йоркта ажылдап эгелээн. Ону АКШ-тың тускай албан черлери чыгган болгаш шаанда ол Барыын Африканың чуртунуң бойдус байлактарын барыын чүк монополияларының ажыы-биле оорлаарынга дузалап турган контрреволюстуг идегеттериң бөлүүг-дүр. «Фронтунуң» баштыңы М. Сэкиниң медеглээнинден билдинип турары болза, оларның мурнунга Вашингтон бирги үе-чадада Гананы экономика талазы-биле кызамдаарын чедип алырының сорулгазын салган. ТРЭ-ниң бодап алганы-биле республиканы чааскаанзырадыр чорук оңу божаңнадырынга идиг кылыр болгаш шивишкиннериң барыын ёзугуунуң эргилдезин кылырын чигедир ужурлуг.

Вашингтонуң администрациязы революстуг гана чазакты дүжүр октааш, оон орнунга чаңча ёзу-чурумун тургузар дээш чаңгыс эвес удаа ораллашканы билдингир. «Ганизин таймс» солунун чоокта бижээни-биле алырга, АКШ-тың Аккрада элчин чери ёзулуг шивишкиннер уязы болу берген. Гана эрге-чагыргаларның медээлерин ёзугаар алырга, сөөлгү үеде илереттинген чазакка удур сүлчээлерни ТРЭ-ниң дузазы-биле организастаан боол турар.

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Каттышкан Штаттар Ангола Улус Республикага удур калбак хемчээлдиг хоралакчы ээлчеглиг үүлгедишкинни белеткеп турар. ФЛЕК дээр контрреволюстуг бөлүглежиишкинниң баштыңы Ф. Лубота чоокта чаа америк найысылалга чорааш барганы мында билдине берген.

Чүгле чаңгыс ол факт безин хөйнү чугаалап турар. Херектиң ужуру чүдел дизе, Барыын чүктүн империалистиг күрүнелериниң идепкейлии-биле деткип турары ФЛЕК нефть-биле байлак Кабинда можуну АУР-дан чарарын орадажып турар. Америк эрге-чагыргаларның Луботага он чүртка келирин чөпшээрээн чоруу нефть-биле байлак черлерни эжелеп алгаш, оларны барыын монополияларга дамчыдып бээриниң планнарын АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң идепкейлии-биле кылып турарының херечизи кылдыр тус чернин хайгааракчылары көрүп турар. Оон-биле Вашингтон Африканың өске районнарынга бодунуң үүлгедишкиннериңе дөмейлештир республиканың экономиказынга күштүг согуушкунну кылырын күзеп турар. ФЛЕК-тиң башкылыг найысылалынга «Нийти рынок» кежигүнү чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының денелинге нийтилежилгелериниң Европа чөвүлелдериниң зэлчеглиг сессиязы болур. Барыын Европаның солуннары дээди деңнелге болур деп турар ужуражыышкынарның перспективаларының кеди чогун ажыы-биле бижип турар.

Европаның экономиктиг нийтилежилгези амгы үеде бодунуң 27 чыл төөгүзүнде эң шыңгыы экономиктиг болгаш политиктиг кризиске таваржып турар. Оон херечизи — үргүлчүнүң төнмес-батпас маргылдаалары, ылаңгылда бюджет-сан-хөө болгаш аграр айтырыгларының талазы-биле маргылдаалар боол турар. Француз «Монд» солун «Нийти рынокта» байдалды «ханы болгаш хоочураан чүрек аарыы»-биле дөмейлеп бижээн.

Англияның нийтилежилгезиниң бюджединге киириштирер дадывырын эде көөр дугайында негелдези ЕЭН-де улуг маргылдааны болдуруп турар. Лондон аңаа оон алыр ажыындан безин дыка хөй акшаны төлеп турар кылдыр санап турар. Англияның чазаа элээн каш чылдарның иштинде «Нийти рыноктан» чыл бүрүзүнүң немелде төлевирин алыры-биле кызыгаарлаттыңы келген. Адактың соонда Англияның эвилелчилеринге ындыг немелде төлевир бээри бужурганчыг апарган болгаш олар консерваторларның чазаан нийти херектиң эрге-ажыктарын барымдаалаш, бодунуң негелделеринден ойталаарынче көгүдерин орадлашкан. Ындыг амыр чүве кайда боор. Премьер-министр М. Тэтчер кандыг-даа дүжүп бериишкин кылырындан ойталаан. Ынчангаш Англия «Нийти рыноктуң» бюджет системазын чаартырын негээш турупкан. 1983 чылдың декабрь айда, Афиныга бедик деңнелге ужуражыышкын буурап дүшкенде, «оннуң» найысылалдары Лондонну нийтилежилгени сандарадырынче үүткүп турары дээш буруудадып туруп берген.

«Нийти рыноктуң» саңхөө айтырыы Вашингтонуң политиказының ужурундан улам нарыыдаан, чүге дээрге, ол барыын-европажы эвилелчилериниң күсели-биле бодунуң экономиктиг айтырыгларын шиитпирлээрин орадажып турар. Чижээ, капиталды, оон-биле кады барыын-европа капиталды хаара тудуп, мөөнүзээр дээш АКШ-та банкыларга акша салырының хөлезизин үргүлчүле улгаттырып турарындыг сорулгалыг боол турар. Барыын Европаның монополиялары боттарының хостуг акша-хөреңгизин америк банкыларга шыгжадыры ажыктыг деп санап турар, чүге дээрге, олар боттарының чурттарында бодаарга, оон хөй хуунү немей ап турар. Ынчангаш олар капиталын далай ол чарыынче шилчидип турар. Вашингтон ол акша-хөреңгилерни АКШ-тың күрүне бюджединиң канчаар-даа ажок хөй дефицидин дүглаарынга ажыглап турар. Оон түңнелинде Барыын Европаның чурттарында капитал салыышкыны кылыр акша-хөреңги чедишпейн турар.

Сөөлгү чылдарда «чаңгыс аай көдээ ажыл-агый политиказы» дээр үүлдүң талазы-биле чөрүлдээлер дыка ханылаан. Англия биле ГФР «Нийти рыноктуң» аграр политиказын чорударынга чаргыдалдарны (ындыг чаргыдалдар ЕЭН-ниң бюджединиң 65 хуузу боол турар) кызырарын негеп турар. Ол акша-хөреңгиниң хөй кезии улуг-улуг капиталистиг ажыл-агыйларның болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын садыглаар монополияларның холунче кирип турар. Франция, Италия, Греция болгаш хөй хемчээлдиг көдээ ажыл-агый продукциязын даштыкыже үндүрүп турар өске-даа чурттар, аграр чаргыдалдарын улам кызырарынга удурланып турар.

«Нийти рыноктуң» саңхөө айтырыы Вашингтонуң политиказының ужурундан улам нарыыдаан, чүге дээрге, ол барыын-европажы эвилелчилериниң күсели-биле бодунуң экономиктиг айтырыгларын шиитпирлээрин орадажып турар. Чижээ, капиталды, оон-биле кады барыын-европа капиталды хаара тудуп, мөөнүзээр дээш АКШ-та банкыларга акша салырының хөлезизин үргүлчүле улгаттырып турарындыг сорулгалыг боол турар. Барыын Европаның монополиялары боттарының хостуг акша-хөреңгизин америк банкыларга шыгжадыры ажыктыг деп санап турар, чүге дээрге, олар боттарының чурттарында бодаарга, оон хөй хуунү немей ап турар. Ынчангаш олар капиталын далай ол чарыынче шилчидип турар. Вашингтон ол акша-хөреңгилерни АКШ-тың күрүне бюджединиң канчаар-даа ажок хөй дефицидин дүглаарынга ажыглап турар. Оон түңнелинде Барыын Европаның чурттарында капитал салыышкыны кылыр акша-хөреңги чедишпейн турар.

«Нийти рыноктуң» саңхөө айтырыы Вашингтонуң политиказының ужурундан улам нарыыдаан, чүге дээрге, ол барыын-европажы эвилелчилериниң күсели-биле бодунуң экономиктиг айтырыгларын шиитпирлээрин орадажып турар. Чижээ, капиталды, оон-биле кады барыын-европа капиталды хаара тудуп, мөөнүзээр дээш АКШ-та банкыларга акша салырының хөлезизин үргүлчүле улгаттырып турарындыг сорулгалыг боол турар. Барыын Европаның монополиялары боттарының хостуг акша-хөреңгизин америк банкыларга шыгжадыры ажыктыг деп санап турар, чүге дээрге, олар боттарының чурттарында бодаарга, оон хөй хуунү немей ап турар. Ынчангаш олар капиталын далай ол чарыынче шилчидип турар. Вашингтон ол акша-хөреңгилерни АКШ-тың күрүне бюджединиң канчаар-даа ажок хөй дефицидин дүглаарынга ажыглап турар. Оон түңнелинде Барыын Европаның чурттарында капитал салыышкыны кылыр акша-хөреңги чедишпейн турар.

Бөгүн «чаңгыс аай көдээ ажыл-агый политиказының» «чедишкиннериниң» дугайында мактанышкынның медеглелдери ол нийтилежилгеде дыңналбастаан: чүге дээрге, ындыг чедишкиннер шуут чок. «Нийти рыноктуң» чурттарында аъш-чем продуктуларының өртектери — делегейде эң-не аар боол турар. «Оннуң» үндүрүг-дадывыр төлекчилери сайгартынмаан продуктуларны соодукчуларга кадагалаары болгаш даштыкыже үндүрерин акшаландырары дээш чарыгдалдарны боттарының-на карманнарындан төлээр ужурга таваржып турар. Ол болгаш өске-даа чылдагаанарның түңнелинде ЕЭН-ниң чурттарында бичии болгаш ортумак-даа шыдалдыг 8 миллион тараачын ажыл-агыйларның материалдыг байдалының дорайтаанының дугайында статистиктиг түңнелдер хөй-нийтиге билдингир апарган.

«Нийти рыноктуң» шыгжамырында четчир акша-хөреңгиниң чогу болгаш көдээ ажыл-агыйга улуг харыгдалдар ЕЭН-ниң күүсекчи органы — нийтилежилгениң комиссиязын 1984-85 чылдарда аграр продукциязынга садар өртектерин «чаңгыс деңнелге» тударын саналдаарынче албадапкан. Ол санал тараачыннар каттыжышкынарының удурланышкының дораан-на болдурган, чүге дээрге, ындыг хемчег тараачын ажыл-агыйларының ядаран-хоозураар чорунга чедирер апаар.

«Нийти рыноктың» маргылдааларны шиитпирлээр сорулга-биле янзы-бүрү деңнелдерниг ийи болгаш хөй талалыг дыка хөй ужуражыышкынарны болгаш чугаалажыышкынарны кылган. Сөөлгү үеде бо талазы-биле президент Ф. Миттеран (бо чартык чылда Франция ЕЭН-ниң удуртукчу органнарында даргалап турар) эң-не идепкейлиг чоруун көргүскен. Ол чөпшээрежиишкиннерни чедип алыр дээш «Нийти рыноктуң» кежигүнү бүгү чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнары-биле ужурашкан, ылаңгыя Великобританияның премьер-министри М. Тэтчер-биле кризисти ажып эртер талазы-биле кады ажылдажылганы оон чедип алырынга идегеп, ийи катап ужурашкан. Ынчалза-даа ол ужуражыышкынар кандыг-даа ажыктыг түңнелдерни бербээн: Лондон Францияның саналдарын шуптузун хүлээп албаан. Француз президентиниң ЕЭН-ниң өске-даа чурттарының удуртукчулары-биле чугаалажыышкынарының ы ы ң түңнелдери ындыг-ла таарымчалыг эвес болган.

Амгы үеде нийтилежилгериниң Европа чөвүлелиниң чаа сессиязын база катап буураашкынган чайладып дээш дүвү-далаш хемчеглерни ап турар. Ол чедип алдынар бе? Берге болгаш нарын-даа боол турар, үзе шиитпирлеттинмээн шаптараазынныг айтырыглар эмин эрттир хөй. Бис эвес Брюссельдиң ужуражыышкынын буурап дүжер чүве болза, Лондоннуң «Файнэншл таймс» солунунуң бижээни ышкаш, «чоорту сандараарының боттуг айыылы нийтилелдиң кырынга диргели бээр».

А. БАЛЕБАНОВ,
СЭТА-ның корр.
Брюссель.

ВАРНАНЫҢ КАҢ ЧАҢГЫЗЫ

1948 чылдың март 18-те ССРЭ-биле БУР-нуң аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында Керээге ат салган. Чаа Керээни 1967 чылдың май 12-де чарган.

Хоорайның суггур чаъска куттурган кудумчуларындан автобус ушта халыткаш, дээрде чайыннаан челээшбиле дөмей дугаланчак Аспарух көвүрүү-биле каналды кежипти. Оон 50 метр бедик кырындан судно тудуунуң Георгий Димитров аттыг заводун шала-була көөрге, ал-шаараш арга-арыг, оон аразында кандыг-бир амытаннар баштарын ковайтып алган турар ышкаш көзүлдү. Эрикке чоокшулап орувуста хеп-хенертен хүн чыры чаптыла берди, арга-арыг кылдыр көзүлген шаараш түүлдер тудуглар чадалары, тоолда дег баштарын көдүрүп алган чүвелер дээрге аянныг ак-көк краннар болду. Олар улуг-улуг налбак кезектерни маажым болгаш чиигн-биле көдүргеш, ол-боже агаарга дажыглап чоруп турлар. Ындыг улуг кезектерден дааш-шимээнниң ыяңгызынга, каңнаашкынның кызаңнаажынга далайның кан суднолары тыптып турар.

Удатпаанда машина тудуунуң болгаш корпус цехтеринге чоокшулап келдивис. Чогум-на маңаа келир үениң корабльдери чоорту боттарының аян-хевирлиин тургустунуп, көстүп келир. Чамдыктарын чаа-ла тудуп эгелеп турар, өскелеринде күчүлүг дизель чүрээн тургузуп каан, олар удавас дустуг чалгыгларга уткуштур кылыйтыптар. Ынчан, судно тудуп турар бүгү черлерде дег, шампанскоени шили-биле оон думчуунга буза кагар.

Чаа чагган чаъстың изин изиг хүн кургады тарбыдапкан, ажыл кайда-даа катап хайныгып эгелээн. Ийи судно шуут эштип үнеринге белен кылдыр тургустуугган. Кургаг чүүк чүдүрер кылдыр биске бээри-биле тутказ суднонуң ханазында кылаңнаш чаа дозузунда «Генерал Горбатов» деп атты кайы ырактан номчуттунар кылдыр бижээн. Экскурсияга мени үдеп чораан ол будүрүлгениң комсомол организациязының секретарыныңы Валентин Банев оон кырынче үнерин саналдады.

Кырында ам-даа кескинди хоолайлар, сывырындактарны октагылаан, ам-даа чедир будуттуңмаан черлерлиг корабльди көргеш, далайже үнери элек-тир деп бодадым.

— Бир ай болгаш эжиндирип шенеп эгелээр — деп, Валентин чугаалаан.— Ынчан ол биске чарлыышкынның медээзин кышкырыпкаш, арлы бээр—дээш, ол Варнаның корабль тудукчуларының 25 муң тонна деңзилиг чаа кылган эдиниң ханазын ээлдээ-биле эргеледип, суйбагылады.

— Чаңгыс суднону тударынга силерге кайы хире үе үнерил? — деп, сонуургадым.

— Бо чанывыста тудуп турар судюну көрүп тур силер бе? Ол дээрге 38 муң тоннаныы — бистиң тудуп турар судноларывыстың эң улуг хемчээлдии-дир. Ындыг судноларны тударынга 32—34 ай херек. База-ла бо хире судноларны тударда Голландияга ийи хире ай хөй үе негеттинер.

Варнаның инженерлери болгаш ажылчыннары бедик класстың специалистери. Ол дугайында хереч кылдыр боларның кылган улуг судноларының кайы чурттарның тугун эдилеп чорун турарын адаарга--ла четчир: Англия, Венгрия, КУДР, КУР, Марокко, Норвегия, Польша, Румыния, ССРЭ, АКШ, Финляндия, Швейцария дээш демги адаанывыс Голландия безин бар.

Оон мурнунда кылып турганнары чеже-даа эки болза, делегейниң судно тудуунуң амгы темпилери доктаамал дилээшкинни, сайзырадылганы негеп турар. Ынчангаш 25 муң тонна деңзилиг чаа хевирниң, далайга чоруурун дүрген, эптиг, чаа хереселдер-биле чепсегленген суднонуң баштайгызы хевир кирип турупканы бо. Эрткен чылдың октябрьда аңаа совет тукту киискиткен.

Корабльдерни кылып будүрериниң чорудуу база-ла чаңгыс черде талтап турбас. Каң амаларны кезип, каңнаарын автоматчыткан, секцияларны эптээрин конвейер аргазынче шилчиткен, хоолайларны ажылдап кылырын чаарткан... Сөөлгү чылдарның чаа түүлдерин шуптузун адап, саналары берге. Кандыг-даа ажыл-херектиң кол үндезини болур кижиниң күш-ажылының хевирлерин сайзыраңгайжыдары база-ла улуг салдарлыг боол келген.

Эвээш кижилиг кызыы ажылдарга хувааттыган бригадалар, оларның кол көргүзүү — норма-шак мында ам шуут чок. Оларны чаңгыс аай наряд-биле түңнел продуктуну барымдаалап комплекстиг ажылдап турар коллективтер солаан. Түңнел продукт дээрге, чижээ, эптээринге шуут белетнээн, будун секция-даа дийик. Ол дээрге кижи бүрүзүнүң нийти ажыл-херек дээш улам улуг харыысалгазы, бодунуң күш-ажылының түңнелдери дээш дорт сонуургалдыы-дыр. Чүге дээрге чаа бригадалар ажыл төлевирин хувааргда калбак эргелерлиг, а төлевир ам кылдынганының хемчээлинден болгаш шынарындан шуут дорт хамаарылгалыг. Варнаның судно тудукчулары шынар талазы-биле чүгле бодунуң адырында шылгараан эвес, а продукция шынарының чүрт иштинде конкурузунга бирги черни эзлээн. Оларга чуртта будүрүп турар суднолардың 80 хуузу опаажырын адаарга хемчээлн база билдингир. Ол дугайын будүрүлгениң директорунуң оралакчызы Доксим Трайков чугаалап берди.

Ынчалзажок заводтуң шапкын хөгжүлдезининң кол үндезини болза ЭДЧ шугумунуң аайы-биле специализация болгаш кооперация, ону чаартырынга болгаш эде дериринге Совет Эвилелиниң ачы-дүүма дузаламчызы болур. Мында кылып турар суднолардың хевирлерин колдуунда эң эки шынарга, чедирген. Үстүнде адаттынган хевирлерден ангыда контейнерлер алыр улуг ишкирлиг суднолар, а бо чылдан эгелеп аңаа 6 муң болгаш 30 муң тонна чүүк алыр судноларны тудуп эгелээр. Болгар күрүнениң үндезилемчизинге алдар кылдыр адаан «Хан Аспарух» деп таныр тутказ 100 муңгу судно болур.

Чылда моортан 12 корабль эжиндиришкинче үнер. 1983 чылда моортан сес судно совет туктуг чоруткан. Бистиң чүртүвүс Варнаның корабль тудукчуларының партиёрларының бирээзи. Моортан эптип үнүп турар суднолардың ында хөй кезиниге Брянскиге кылган моторларны салып турар. ССРЭ-ден оон амгыда компрессорлар, үс насостары, янорь илчирбелери дээш чүү чок дээр... шупту кээп турар.

Улуг заводтуң хүндүлээчел ээлери-биле байырлажып турумда агаар шуут аяскан. Заводту долгандыр херим бүрүнү-биле роза чечектериниң сыптарынга бүргеткенин ам чаа эскердим. Олар чечектели бергенде мында кандыг-даа берге ажылдыг кижилериниң сеткил-сагызы оларны көргеп, чырып, турупканы, шылаашы арлы бээр боор.

В. САПРОНОВ.
(СЭТА).
Варна—Москва.

Италияның пайысылалынга чазактың улуска удур экономиктиг политиказы буруу шаварының канчаар-даа аажок улуг чыскаалы болган. Чүс-чүс үлетпүр будүрүлгелериниң болгаш курүне албан черлериниң ажылчыннары, банкылар албан-хаакчылары, хоорай болгаш демир-орук транспортунуң ажылдакчылары, школаларның болгаш дээди өөредилге черлериниң башкылары, парлакчылар демократтыг профэвилелдериниң кыйгырыын ёзугаар кудумчуларже үнгеннер.

«Ажылчы чоннарның чедип алган түүлдеринге кымдаа хол дээп болбас!», «Ажылчыннарның эргелерин бастың, казырын болдурбас бис!», «Хөреңгитеннериниң туразында үүлгедишкиннерин болгаш чазактың албадаашкынарын болдурбас!» деп кыйгырыгларның адаа-биле чыскаалганнар Римниң кудумчуларынга чоруп турганнар (чурукта).

В. СОЛОМИННИҢ теле-фотозу.
(СЭТА).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде месилдежип турар ливан бөлүктер Ливанга национал чөпшээрежилге талазы-биле Лозаннада боол турар конференцияның аткылажыышкынны соксадыр дугайында чедип алган дугуржуушкунун колдуунда сагып турар. Үүгле Бейрутту Барыын болгаш Чөөн секторларга чарган ацгылаашкын чоокураан чүрек аарыы»-биле дөмейлеп бижээн.

Англияның нийтилежилгезиниң бюджединге киириштирер дадывырын эде көөр дугайында негелдези ЕЭН-де улуг маргылдааны болдуруп турар. Лондон аңаа оон алыр ажыындан безин дыка хөй акшаны төлеп турар кылдыр санап турар. Англияның чазаа элээн каш чылдарның иштинде «Нийти рыноктан» чыл бүрүзүнүң немелде төлевирин алыры-биле кызыгаарлаттыңы келген. Адактың соонда Англияның эвилелчилеринге ындыг немелде төлевир бээри бужурганчыг апарган болгаш олар консерваторларның чазаан нийти херектиң эрге-ажыктарын барымдаалаш, бодунуң негелделеринден ойталаарынче шугумун дургаар ында-хаая удур-дедио аткылажыышкынар болгулаан.

Ливан найысылалда байдал элээн экижип, чогумчалыг апарган. Ынчалза-даа Ливанның иштики херектеринге империалистиг шериг холгаарлаашкынының айылы чайлаттынмаан. Бейрут портунуң өртээлинде америк «Нью-Джерси» линкорнуң бараааны ам-даа көстүп турбушаан. Ол ливан девискээрлерни чаңгыс эвес удаа араатанзыг ёзу-биле боолап турган. Кезек болгаш-ла, найысылалдың кыры-биле АКШ-тың алдыгы флодунуң авианосецтериниң кырында турар шериг самолёттары дээш-дүмиттелбишаан, карацнадыр ужуп эртип тургулаар.

Израиль шериглер Мурнуу Ливанда эжелеп алган районнарында быжыглаттынып турар. Захрани хемниң чанында эжелекчилер чаа камгаладлыг черлерни кылып, онда хайгаарал кылыр электроныг аппаратураны тургузуп турар. Хайзаран болгаш Анзария дээр суурларның чанында израильдер бульдозерлерни ажыглаап, сайдан болгаш элезинден чалдарны кылып турар.

Ливан солуннар бо хүннерде израиль тускай албан черлериниң дугайында идепкейлиг хеделишкиннеринче кичээнгейни угландырып турар. Оларның шивишкиннери конференцияның буурап дүжериниң дугайында дамчыыр чугааларны нептередип турар.

ЛАТВИЯ ССР, Риганың «Радиотехника» дээр бүдүрүлге каттыжыышкыны бо чылын дээди чергениң нептереңгей музыка комплекстерин, транзисторлуг радиоприёмниктерин, магнитолаларыны, стереофонигуг электрофоннарыны, акустиктиг системаларыны болгаш амыдырал эргежок чүгула оске-даа аппаратуларыны хөйүг-биле кылып үндүрер.

Бо чылда ооң кылып үндүрер чаа түүлдериниң бирээзи — «Радиотехника-101» дээр стереофониктиг комплекс болур. Ол комплексте электропроигрывательди, үн күштелдиркичизин, магнитофонну, радиоприёмник херекселин болгаш акустиктиг системаны чаңгыс черде чыып, эптээн. Ол аппаратураны аңгы-аңгы кезектер кылдыр-даа, долу чыындызы-биле-даа садып ап болур.

ЧУРУКТА: «Радиотехника-101» дээр тургузарынга таарыштырган тускай мебельдиг чаа стереофониктиг комплекс.

В. ЛИСИЦЫННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮШ-КУЛЬТУРАГА БАШТАЙГЫ ШЫЛГАЛДА

Амгы үениң бүдүрүлгезинде ажылдап турар тускай мергежилдиг аныяк ажылчыннар болгаш кадрлар бижыг профессионал билиглиг болурундан аңгыда олар күш-дамыр талазы-биле дадыкқан болгаш ооң-биле чергелештир бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары олардан негеттинип турар. ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитеди 1983-1984 өөредилге чылындан эгелеп бүгү профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң доозукчуларынга күш-культурага күрүне шылгалдаларын дужаарының талазы-биле шинтпирни хүлээп алган.

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезинге күш-культурага баштайгы күрүне шылгалдазы эрткен. Анаа училищеде №№ 18, 22 дашчылар болгаш бызаңчылар бөлүктериниң сургуулдары ГТО-ның аңгы-аңгы мергежилдеринге боттарының күш-дамыр талазы-биле дадыкканын, анаа мергежилдиин херек кырында бадыткаанар.

Күш-культурага күрүне шылгалдазының кол негелделеринде 1000 метрге маңнаары, турникке тырттынары, мергежилгелерни көргүзүп күүседири болгаш ону тайылбырлаары, команда бөөри киргеп.

Өөредилге мастери А. Спрыгинниң болгаш күш-культура башкызы А. Борхонов оларның өөреткен сургуулдарындан 12 кижи шылгалданы тергиин эки дужааганнар. Оларның аразында келир үениң дашчылары, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Мөңгүн-оол Ондар, бирги разрядтың хаакчызы Николай Намчат, боксна хандыкшылдыг спортчу Алим Нанват дээш ооң-даа өскелер бар.

1000 метриниң дистанциязын ниити негелде ёзугаар 3 минута 20 секундада эртерге ону «тергиин эки» деп санаар. Бызаңчы мергежилдиг болур аныяктарның аразындан Александр Медведев ону 3 минута 05 секундада эрткен. Ооң эжи Геннадий Марков ону 3 минута 10 секундада эрткеш, тергиинерниң аразында кирген.

Ол баштайгы шылгалдалардан алгаш көөрге, кажан училищеге өөренип кээрде оларның чүгле 70 хире хуузу ол мергежилгелерин күүседип шыдаар турган болза, ам ол сорулгалар барык долузу-биле шинтпирдеттинип турар дээрзин баштайгы күш-культура шылгалдалары бадыткаан.

Профтехучилищелерде күш-культурага шылгалдалар уламчылап турар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: № 4 профессионал-техниктиг училищеде күш-культура башкызы А. Арчумаевтиң баштайгы шылгалдаларны хүлээп ап турары.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЗА ЧОГУУР

Кызылда башкылар билиг бедидер институт план ёзугаар башкыларның билиг бедидери-биле семинар-өөредилгелерни өй-ойлеп эртирип турар. Чоокта чаа февраль айда эрткен ындыг семинарга республика школаларындан 20 ажыг математика эртемниң башкылары — школа директорлары болгаш өөредилге эргелекчилери чыылган. Школага математика башкылаашкыныы бедик денгелге шын организастаарда удуртукчулар математиканың бүгү курузун билген турар ужурлуг. 1982—1983 өөредилге чылындан эгелеп бистиң республиканың школалары геометрия эртемин Погореловтуң тюму-биле өөренип эгелээн. Ам ийи чыл эртерге Погореловтуң номуби-ле өөрениринче шилчилге бүрүн доостур.

Семинарга келген башкыларга лекцияларны шыырак арга-дужулгалыг башкылар номчуп, программада нарын, берге темаларны өөреникчилерге канчаар өөретсе эки, математика башкылаашкынынга кандыг арга-биле эки түңнелдерни чедип ап болурул дээн чижектиг айтырыгларга харыыны, сүмени башкылар алган. Ылаңгыя Кызылда педагогика институдунуң башкызы Людмила Андреевна Саттың номчаан лекцияларын башкылар сонуургаан.

Семинарлар план ёзугаар эртип-даа турар, болза, четпес түүлдер база бар. Школа удуртукчуларын үениң байдалын көруп тургаш, таарымчалыг үеде чыгтан болза эки. Февраль айда агаар кончуг соок, школаларның одалга системаларының чогумчалыг ажылдаарынга берге үе турган болгай. Ындыг берге үелерде удуртукчу башкылар школаларынга тургаыны дээре.

Семинарны организастап тургаш, аңаа келген башкыларның чурттаар черин таарыштыр тургузарынче кичээнгей салыры чугула. Мооң мурнунда семинарларга каш катап кээп чораан чамдык башкылар таарымча чок черге чурттаарындан ырмазыраш келбейи барган таварылгалар бар.

Бо чылдагы семинар үезинде делегейге бир онзагай болуушкун — Сараевога кышкы олимпиада эртип турган. А семинарга келгеи башкыларның чурттап турар черинде телевизор ажылдавас болган. Үстүнде айыттынган четпестерни кичээнгейге ап, оларны таарыштыр шинтпирлээри черле артык эвес.

Д. САЛЧАК.

ДАГ-ИРГЕК БИЛЕ ДЕДИР-ДАВАН

Тоол чугаа

Тайга ээзи Даг-Иргек турлагжып алган черинге бир-ле катап чемнеп чоруп тур. Ооң ам-даа дүгү дүшпээн кышкы негейи шалың сугга көк моон кылдыр өде берген. Даг-Иргек даваннарын дазайтыр хере тепкеш, далдырадыр силгиленген. Семдер дүктерде сиңген суг үүк-үүгүнче чаашкын дег чаштап тургулаан. Кара-кымыскаяк дилеп, калбак дашты хоора тырттыпкаш, Даг-Иргек харааданаа хевирлиг алгырган: «Хо-о, хо-о-о! Харр-р! Элээн баргаар, быллаар ышкаш арылыг кара думчуун борбаңнадып чыдыыргаан. Хат-салгын-биле кады кашпал хем иштинден чаагай чыт кээп турар мындыг бооп-тур. Даг-Иргек амна сактып келген: «Хо-о, хо-о, ээ, эрткен чылын балдырганнаар чип турган алаагым мында ышкажыл! Ону канчап үттуп алганым ол? Арыг ортузунда алаак бар болгай, аңаа барып балдырганнааш, хүнзеди-даа хүнге дөгеленип чытса, мени дүвүредир үүве чок! Ооң оттап алгаш, аар негейни кургаттынар-дыр»— дээш, Адыг алаагынче шиглей чаяңнадып чоруп каан.

Алаагының кыдыынан үнүп келгеш, адыг аңгадаанындан артында олура дүшкен. Алаак кара тевис үүве бооп-тур! Адыг көргүткейнип, көскенип хөөлээн:

— Үүү болду бо? Алаагымны кара тевис кылдыр хаван аңдарып каапканы ол бе? Кулугурну, озук хаайлыг үүвени, канчаар эвес мен адырам!

Адыг алаактың ортузунче чаяңнадып чеде берген. Ол аңаа ийи бут кырынга хереп туруп алгаш, алаакты эргилдир топтап көрген. Хаван каспаан хире мындыг.

Адыг дыңнап турарга, адаанда эрги сиген аразында күске-даа ышкаш бир-ле үүве сыйтылаан.

— Бо үүү мындыг амытан апаарды? Мооң-биле таптыг тутчур мен!— деп, каржы-дошкун апарган Даг-Иргек киңгирээн.

— Сы-ы-ыйт! Сы-ы-ыйт! Мен-не-дир мен, Мажаалай. Каржыланып дошкуургаш мени канчаар сен?

Сирти сирбейип келген, хорадаан Адыгның караанга көстүр үүве-даа чок болган. Алаң кайгаан Адыг ийи бут кырынга олуруп ап-тыр. Сыйтылаан үн дыңналбышаан. Адыг ол-бо талазынче топтап көргүлээн. Үүдаа чок! Ооң канчангаш-ла бодунуң будунуң чанынче көрүптерге, опагар кара мортуктан азарганчыг бичии кылаң кара баш, ийи сыгыр карак, хензиг шиштегер думчук көзүлген. Демгизи тоор-сестир үүвези чок, база-ла сыйтылаан.

— Сы-ы-ыйт! Сы-ы-ыйт! Алаакты мен мынчаар кара тевис кылып кагдым. Ам мени канчаар сен, Мажаалай? Мен харын ажыктыг үүле бүдүрүп турар амытандыр мен — деп, Дедир-Даван чугаалаан. — Силер, адыглар, бо алаактың үнгеп балдырганын чулуп чип, үүгүп алгаш, ажыктыг чүнүдаа кылбас анаа-ла арлы бээр болгай силер.

Чоонган азазыг, аксы бардам, адыыргак үүве боор кылдыр бодап келгеш, Даг-Иргек Дедир-Даванны дажыыры-биле докпак дег улуг чудуруун анны берген:

—Хөөреве, сен, Дедир-Даван! Сени довурак-биле кады мышпыра шааптар мен!

— Көргей-даа сен, Мажаалай! Мээң мынчаар үлдүредир үттеп чазарлап каан черимден оът-сиген онза кылдыр үнер!

Хорадаан Адыг холун кулажылаап бадырып орда, Дедир-Даван шагда-ла үнгүрүнче арлы берип-тир эвеспе.

Даг-Иргек Дедир-Даванның соондан чедер дээш казып-ла эгелеп-тир. Чер ишти шуптузу өрээлдешкек кокпа үт болган. Адыг ооң кайызын казар боор, хейде-ле бугуп-бугуп, куруг чоруур ужурга таварышкан. Тайга ээзи Даг-Иргек хорадап, көскенип, хыйланып чоруй барып-тыр.

...Ол чай ынчаар-ла эрте берген. Биезги тайга ээзи Даг-Иргек-даа үүү боор, катчимисти, тоорукту шыдавыже чип чораап, чаязы чарлыр чыгыы кылдыр семирээш, эрги ижээнинге бузуп чыдып алган. Курлап алган чаяның ачызы-биле кышты өттүр шөлээн удуп келген. Бир-ле оттуп кээрге, чаагай час эгелей берген мындыг бооп-тур. Даг-Иргек-даа ижээнинден үнгеш, улчуп чоруп каан.

Чай кан-халыын, ът-сиген, кат-тоорук үнмээн, дүжүт чок берге болган. Даг-Иргек мөлдүк-калдык хырның хоглап ап, арай аштамзыргай чайлаан. Орта-ла күш-деңгел кирип шыдаваанда кус дүжүп кээп-тир эвеспе. Даг-Иргек-даа тоорук дилеп, оранны одуртуп чоруп берген. Ол-ла улчуп-тояп чорааш, демги Адыг бир Кээргенге ужуражы берип-тир.

— Кэ-эр, кэ-э-эр-р!— деп, Кээрген Адыгны көргеш, кээргээн-даа үүве дег алгырган.— Арып-доруп баксырааныңны але, Адыг! Чайны өттүр канчап чалгалыг ээгиң чагланмааны ол? Кэ-эр, кэ-эр! Ат болган амытандыр сен. Кадыг-дошкун кыштың канчап ажар сен че.

— Хо-о, хо-о-о. Хар-р-р— деп, Адыг аңаа киргирээн. — Ът-сиген, кат-чимис үнмээн, халаптыг кааң-халыын чай болду. Ынчангаш чаям чарылгыже семирип ап шыдавадым. Ам тоорук дилээш, пөштүг черлерни бир кылдыр улчуп чор ышкажыл мен.

— Кэ-эр, кэ-э-эр! Ых, ых! Соомдан келдим, мурнумуче бар чор мен, Адыг. Хүн үнер үүкте бир тайгада тоорук көк чевирт үүве дижирдир. Олче ужуп чоруурум ол. Чедер болзуңза ынаарла чоруп көр.

Чеже улчуур боор, Даг-Иргектиң таваңгайы пат-ла хаварып, дешти берген, ал бодунуң чилчии үстүп, падылап турупкан.

Даг-Иргек чеже-даа хемни кешкен, чеже-даа артты ашкан. Аксынче ажырыптар үүве тыппаан, ашташ, чудаан, дөрт сөөгү арткан адыг ам мырыңай өлүрүнүң кырында келген. Каш баскаш-ла калбак кээп дужер апарган. Адактың сөөлүнде мырыңай тура албасташ, үүгле сояр болу берген. Олла ынчап соястап чорааш, арга ортузунда алаак черге таваржы берген. Адыг ам топтап көрген: алаакта ай, бес дээрге ана эгээртинмес үүве бооп-тур. Балдырганнарның үнгенининң чаагайы мырыңай шетчиктер дег бедик!

Ооң үүү боор, аштаан, өлүр четкен Адыг ол ай, бести, балдырганны чип, амырап-ла турган-дыр. Хакылчак арган адыг каш-ла хонгаңда үрдүндүр семирий берген. Тайга ээзи Даг-Иргек аштап суксаанын-даа, түреп чудааның-даа уттуп алган. Ам биеэгизи дег ана чаяңнадып базып тургулаан.

— Сы-ыйт, сы-ыйт!—дээн үн мырыңай Адыгның кулааның чанында дыңналган. Ооң топтап көөрге, өпегер кара мортук ортузундан Дедир-Даван бакылап алган, адыгже көрүп, сыйтыладыр эдип чыдып-тыр:

— Мээң ачы-дузам авыралында амы-тынныг артың але, Адыг? Эрткен чылын меңээ кайы хире кыжаңын, ажынчык сен? Ам көр даан, мээң үлдүрертип каан хөрзүнүмден ай, бес, ът-сиген кайы хире чаагай үнген-дир! Мээң ажыым ол-дур.

Адыг ам-на эрткен чылгы таварылганы сакты хонуп келген. Хөлестеп чыткан боду дуп-тура халаап, олуруп алган.

— Каяа мынчап аштап, түреп, улчуп-тенип чорааның ол, Мажаалай? Бо алаагыңны чоп каапкаш чоруй барганың ол?

— Кааң-халыын, берге чай болур орта, кат-чимис, тоорук дилээш, кара черни бир кылдым. ышкажыл. Бир Кээргенге мегелеткеш, мынчаар өлүр чыгыы түрээним бо-дур. Сээң ачы-дузаңга четтирдим.

Тайга ээзи Даг-Иргек ынчаар алгап-йөрээгеш, азарганчыг бичии-даа бол, ачылыг Дедир-Даванны калбак адыжының ортузунга салгаш, эргеледип олуруп-тур.

К. АРАКЧАА.

МАЛ-МАГАН АЛГЫЗЫ

(Болган таварылга)

Эрткен күзүн чүве. Октябрь ай төнчүзү. Дииң бардаа болза, тывылбас, тывылза-даа, каразы кончуг.

Бир-ле хүн шору хар чаапкан, соогу-даа кончуг. Орайтай бергенде одаамдан ырап келгеним-биле, олча база элээн болган. Шивиң-Кудуруунда ыяш ажыл-агый таңныылы Кызыл-оолдуң аалынга хонуп алыр дээш, орайтап, иширтиң дүжүп, келгижеге кылаштадым. Ынчалза-даа баар өөм ырак эвес, Ак-Эриктиң ферма чайлаан черинии кедези-биле пат турупкан бодум арай бооргa кылаштап ордум.

Карак бо! Хенертен ферма чайлааның чанында мунгаш шет аразында мал-маган, хой-өшкү алгыржы берди.

Пат кайгап. Бо соок, харлыг күзүн үүү малчын ында көжүп келген, азы ара хоңдус 3—8 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 20—22 градус соок, хүндүс 0—2 градус чылыг болур.

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 21—26,

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Ынду бе дээримге, хой, малдың үнү холушкак. Бирле чайлагда аалдар-ла.

Кандыг үүү-даа болза, чылыг чем ижип, чыннып алыр-дыр дээш, амыраан сеткилим-биле чаап турар ол харны базып, ыдымны чедип алгаш, «кодан мал» уунче дедир базыптым.

Чайлаг турар черге чедип келгеш көөрүмге, мал-маганда чок, ыыт-даашы, шимээн бөзин читкен. Чаш харда ис-даа чок. Шуут аайын тыппайн, дүжүм бе дээримге, удаан эвес мен. Ылаптыра чамдык башкылар чок черге чурттаарындан ырмазыраш келбейи барган таварылгалар бар.

Бо чылдагы семинар үезинде делегейге бир онзагай болуушкун—Сараевога кышкы олимпиада эртип турган. А семинарга келгеи башкыларның чурттап турар черинде телевизор ажылдавас болган. Үстүнде айыттынган четпестерни кичээнгейге ап, оларны таарыштыр шинтпирлээри черле артык эвес.

Д. САЛЧАК.

СОНУУРГАКТАРГА

Макар эвес, а Захар

Билдингир орус чогаалчы В. Г. Короленконуң «Макарның дүжү» деп сураглыг чечен чугаазының кол маадыры Макарның үлегери болган ядыы тараачын Цыкуновтуң тыырткан чуруу Якутск хоорайга эрги аңмаар бузуп турда тывылган.

Ынчан ону Якутскиде Е. М. Ярославский аттыг музей-бажыңның эртем ажылдакчызы В. Артемьев хайгаарап көрүп тургаш, якут шүлүк чечен чогаалының үндезилекчилериниң бирээзи П. Черных-Якутскийниң хууда архивин тып алган. Эрги чагаалар, тыртырган чуруктар болгаш өскеда документилер аразынга шилге чыыштырып каан фотонегатив ядыы-түреңги Макарны тырттырган чурук бооп-тур.

В. Г. Короленко Якутияга шөлүлгеге тургаш, «Макарның дүжү» деп чечен чугаазын болгаш тоожуларын бижээн. Шүлүкчү П. Черных-Якутскийниң ооң дугайында мындыг сактыышкыны бар: «Амгын суурга ийи катап чорзумза-даа, Владимир Галактионовичиге ужуражып шыдаваан мен, ынчаарда ол Россияже ээп чоруй барган болган. Ынчалзажок мен аңаа Короленконуң Макар деп бижээн тараачынын көрген мен. Ооң ады Макар эвес, а Захар деп кижи бооптур».

Барык чүс чыл болган ол чуруукту музейде делгеп көргүскен болгаш ооң адаанда: «Амгын сумузунуң ядыы тараачыны Захар Цыкунов» деп бижээн.

«Флоренция суурга» чедир билет

Белоруссияга ындыг элдептиг аттарлыг көдээ суурлар канчап тыпты бергенил? Ону тодарадыр дээш Минск чурттуг коллекционер Л. Прокопчик баштай оларны төрээн республиказының картазындан тыпкаш, ооң соонда ук суурларга бодуларын чедип, ылаптыг тодаратказын. Ол улуг ажылга аңаа тус черниң чурттакчы чонуиуң ортузунда тарап неперээн тоолчургу чугаалар база дузалаан. Шак ынчаар ол 100 ажыг көдээ суурларның дугайын тускай дептерге чыып бижээн, чүге дээрге ооң мурнунда ук көдээ суурларның дугайында чаңгыс-даа чом-депгерлерге биживээн, оларның дугайында чүве билип алыры берге турган. Чижээ, 100 бажыңныг Париж деп суур бар. Ону 1812 чылда француэтар эжелеп алгаш, ынчаар адаан бе, азы тус черниң кожайы ынча дээн бе? Чок, ол ындыг эвес. Ужен чылдар үезинде аңаа «Париж коммуназы» деп колхоз тургустунган, ону чурттакчылар аңаа-ла «Париж» деп бөдүүнчүде берген. Хооүн чурттакчылар ооң канчаар тывылганын билир, а аныяк өскен билбес турган.

Дофаренция деп көдээ суур база бар. Үүс чыл мурнунда аңаа венгр Ференц деп эмчи кижи чурттап турган. Ол ук черниң кожайынга хамаажыр турган. Ол кожайларны-даа, ядыы тараачыннарны-даа ылгал чок эмнээр, кончуг буянныг кижи бооп-тур. Ынчангаш чурттакчылар ону сөөлзүредир бөдүүнчүтсе-бөдүүнчүтсе аңаа-ла «Флоренция» апарган доктор Ференц дивес.

Ол чаа дептержигеш аныяк өскенге төрээн черинии дугайын билип алырынга дузалыг болган.

КИНО

МАРТ 18-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: Созданы друг для друга» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.10, 10.30, **«Она защищает Родину»** 11.50, **«Смерть среди айсбергов»** 13.40, 18.20, **«Слишком юная для любви»** 15.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Двенадцать месяцев» 10.10, **«Преступный репортаж»** 11.30, 14.10, 17.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Захват» 11.00, 12.30, **«Нет повести... печальней»** 14.00, 17.20, 18.40, 20.30, **«Полынь — трава горькая»** 15.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 14.00, **«Злой дух Ямбуя»** 15.10, 17.00 шактарда.

МАРТ 19-ТА

«НАИЫРАЛ»: «Три гильзы от английского карабина» 9.30, 11.20, 13.40, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тень у пирса» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трудная роль» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Я тебя никогда не забуду» 18.00, 20.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың башкы училищезин бот-өөредилге салбырынга өөренирин күзээн кижилерни хүлээп алырын чарлап турар. Салбыр уруглар садтарынга кижизидикчи-өөредикчилерни белеткээр.

Өөредилгениң хуусаазы — 3 чыл.

Шылгалдаларны орус дылга (диктант), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) дужаар.

Өөренип киреринг күзээн кижилер дараазында документилерни дужаар:

1. Директорнуң адынга билдиринишкин.

2. Кадыының дугайында эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

3. Ортумак билиг дугайында аттестат (боду-биле).

4. Күш-ажыл депгериниң хоолгазы.

5. 3х4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук.

6. Ажылдап турган черинден характеристика.

УЧИЛИЩЕНИҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай — 4, Колхозная кудумчузу 56, Кызылдың педучилищези, бот-өөредилге салбыры.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2080.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—00312

ТВ

МАРТ 18-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35— Документалдыг фильмнер. 9.00— «Дамырактар». 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилединге бараан болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.15 —«Шуптузун биликсээр мен». Киножурнал. 12.25 —«Музыкалыг киоск». 13.55—14.10 — Чапсар. 14.10 —«Новые приключения Дони и Микки». 15.15 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». В. Перов. 15.40 —«Аян-чоруқчулар клуву». 16.40 — Бөгүн — Чуртталга-коммунал ажыл-агый болгаш чонуң амыдырал хандырылга ажылдакчыларының хүнү. 17.10 — Мультфильмнер. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — П. Аедоницкийниң чогаалдарындан концерт. 19.25 — «Каткы бажы каткан эвес». Останкинонуң Концерт студиязынга шоодуг неижээзи. 21.00 — «Ye». 21.35 —Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Аар атлетикага ССРЭ чемпионады. 22.40— 22.50 — Медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Сула шимчээшкинче чыскаалыңар. 8.20— Ленинчи комсомол шаңналының лауреады «Трудовые резервы» ансамблдиң күүселдези. 9.00 — Орус дыл. 9.30 — Чуртталга-коммунал ажыл-агый болгаш чонуң амыдырал хандырылга ажылдакчыларының хүнүнге. Документалдыг фильмнер. 10.05 — Л. В. Бетховен. № 3 симфония. 10.55 — «Илбилиг даманнарның даажы». Ленинградтың бичилер театрының дугайында документалдыг фильм. 11.15 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 12.15 — «Кармен. Страницы партитуры». Телефильм. 13.30 — М. Горький. «Италия дугайында тоолдар». Фильм-концерт. ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Гурченко номчуур. 14.20 — «Георгий Димитров — амыдыралының арыннарындан». Документалдыг телефильм. 15.15 —Спорт болгаш музыка. Фигурлуг чүүгулаашкынның мастерлери киржир. 15.45 —Бистиң корреспондентилериивис чугаалап турлар. 16.15 — Эстрада болгаш цирк артистериниң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга. 17.00 — «Мээң таныырым иви». Документалдыг телефильм. 17.15 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — сураглыг совет күүседикчилер. Святослав Рихтер. 18.25 — Күрүнениң орус музейи. Бурунгу Русьтуң чуруулга уран түүлү. 18.55 — Г. Горин. «Кто есть кто». Телешоу. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Эртинелиг хоорайның илбичизи». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Кижи. Чер. Октаврай». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Зори Парижа». Уран-чечен фильм. 23.10 —' Мячилиг хоккейге ССРЭ кубогу дээш. «Енисей» (Красноярск) — «Динамо» (Москва). 2-ги үжуражылга. 23.55 — 00.35— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Трактор» — «Спартак». 3-кү үе-чада.

МАРТ 19-ТА БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.30 — Москваның күрүне филармониязының Академиктиг симфониктиг оркестриниң концерти. 16.10 — Эртем-нептереддиг фильм. 16.55 — УССРниң Закарпатьениң Күрүненииң улусчу хорунуң концерти. 17.40 —Аар атлетикага ССРЭ чемпионады. 18.10— «СЭКП ТК-ның школа реформазының төлевилелии чугаалажып тур бис». Дамчыдылгага Ленинчи шаңналдың лауреады академик О. М. Белоцерковский киржир. 18.30 — Эртем-нептереддиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.10 — Чиик үлептүр бүдүрүлгелеринде чонуң хереглеп бараанарының шынарының дугайында. 19.45 —«Долгая дорога в дюнах». Чеди сериялыг уран-чечен фильмниң бирги сериязы. 21.00— «Ye». 21.35 — «Документалдыг экран». Күр черлерни шиңгээдип алганындан бээр 30 чыл оюнга. 22.05— Футбол дугайында тайылбыр. 22.45 —23.00 —Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 —«Золотой дом». Уран-чечен фильм. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 —Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер 19.55 —Чаплалдар.
МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 —23.05 — «Когда деревья были большими». Уран-чечен фильм.